

Т. В. МОТРЕНКО
Є. О. РОМАНЕНКО

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА
В ПУБЛІЧНОМУ
АДМІНІСТРУВАННІ

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Т. В. Мотренко, Є. О. Романенко

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА
В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ
ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК**

Навчальний посібник

Київ
2020

Рецензенти: *С. Д. Максименко*, д-р психол. наук, проф., академік-секретар Відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України
Н. В. Коляденко, д-р мед. наук, доц., завідувач кафедри загальномедичних наук і психосоматики МАУП
І. П. Лопушинський, д-р наук з держ. управління, проф., завідувач кафедри державного управління та місцевого самоврядування Херсонського Національного технічного університету, заслужений працівник освіти України

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 17.06.20)

Теоретичні та практичні аспекти лідерства в публічному адмініструванні: (Понятійно-термінол. слов.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. В. Мотренко, Є. О. Романенко. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2020. С. 232.

ISBN 978-617-02-0349-6

Словник розкриває зміст найбільш уживаних понять, термінів і категорій, що відображають сучасний стан науки публічного адміністрування та науки психології при розгляді теоретико-методологічних засад розвитку лідерського потенціалу особистості на державній службі та в органах місцевого самоврядування в умовах трансформації суспільства. До словника включені також і деякі поняття, що входять в систему інших наук (філософії, соціології, педагогіки, медицини). У навчальному посібнику наведено близько 1600 термінів і понять.

Для спеціалістів, які цікавляться проблемами публічного адміністрування та психології, для студентів, працівників освіти, слухачів системи перепідготовки і підвищення кваліфікації, післядипломної освіти, депутатів та працівників органів місцевого самоврядування, широкого кола читачів.

ISBN 978-617-02-0349-6

© Т. В. Мотренко, Є. О. Романенко, 2020
© Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2020

ЗМІСТ

Передмова	4
Терміни і поняття.....	6
Абетковий показчик.....	179
Список використаних джерел	201

ПЕРЕДМОВА

Слово “лідер”, що означає “провідний”, “керуючий”, згідно з Оксфордським словником англійської мови, виникло у XIII ст. У слов’янських, романських та інших мовах відсутній відповідний аналог. Запозичене зі старослов’янської слово “вождь” етимологічно означає “проводир війська” або, пізніше, “загальновизнаний ідейний керівник партії, громадського руху”.

Інтерес до лідерства та спроби осмислити цей складний і важливий соціальний феномен сягають глибокої давнини. Так, уже античні історики Геродот, Плутарх приділяли політичним лідерам головну увагу, вбачаючи в героях, монархах і полководцях творців історії. Лідерство у свідомості людини завжди було пов’язано з подоланням нестабільності, вирішенням проблем в управлінні країною, людьми тощо в умовах мінливого середовища.

В останні роки історія кинула людству нелюдський виклик. Сучасний світ із його ринком, демократією, прогресом, пріоритетами матеріальних цінностей над духовними ще вчора здавався непохитним, а сьогодні опинився в найжорстокішій кризі. Світ входить у постіндустріальну епоху глобалізації, цифровізації та інформатизації, розвитку інтелектуальних людських ресурсів. Відповідно змінюються умови праці

(інтелектуальна праця виходить на перше місце) і системи управління, у тому числі й державного. Традиційні принципи адміністрування втрачають ефективність.

Як показують соціологічні дослідження, сьогодні вся система лідерства перебуває в стані глибокої біфуркації, стоїть на порозі системної кризи, що проявляється в деформаціях усіх її підсистем і блоків усіх рівнів порядку. Вона переживає кілька локальних криз — кризу довіри, кризу ідеологічної ідентичності і, що дуже сумно, кризу професіоналізму.

Професіоналізм, як ключова цінність лідерства, детермінований високим рівнем знань і майстерності, досвідом і стажем. Для досягнення професіоналізму в певній сфері ді-

яльності, тим більше в лідерстві, необхідно володіти спеціальними знаннями й певними здібностями, вміннями та високою кваліфікацією. У цьому контексті лідерство виступає сучасним ідеалом індивідуальної поведінки, що потужно впливає на вчинки та психологію кожної людини. Феномен лідерства складний і суперечливий, і для його всебічного аналізу потрібне залучення знань філософії, антропології, соціології, історії, генетики, фізіології та інших наук.

Значну роль у практичному розвитку будь-якої науки, у тому числі й публічного адміністрування, особливо в її теоретичному обґрунтуванні, відіграє система понять і термінів. Тому одним із найактуальніших, найскладніших і найважливіших завдань на цьому етапі є оволодіння майбутніми фахівцями професійною термінологією. Відтак потреба у словникові продиктована насамперед неухильним, інтенсивним розвитком і вдосконаленням самих об'єктів терміносистеми — установ публічного адміністрування.

Як висловився автор одного з перших відомих в історії тезаурусів англійської мови П. Роджет (1852 р.), головна мета такого видання полягає в тому, щоб “допо-

могти користувачам швидко та легко знайти термін із відповідним поняттєвим змістом”. Такий підхід пояснює особливості в описі понять, пропонованих тезаурусом: як правило, вони не містять вичерпного або однозначного тлумачення, але обов'язково надають читачеві розгорнутий коментар до кожного терміна, містять відомості про генезу теорії та практики педагогічної думки.

І хоча це видання не претендує на вичерпне охоплення всіх понять і термінів у сфері публічного адміністрування та психології, все ж авторам вдалося виявити та включити до словника найактуальнішу термінологію, уникнувши вузькоспеціальних, маловживаних, застарілих термінів.

Разом із тим, поряд із розкриттям суто соціально-психологічних понять, категорій у словнику дається тлумачення багатьох понять зі споріднених галузей знань (філософії, соціології, педагогіки, медицини тощо).

Це видання може бути корисним для широкого кола читачів, зокрема для науковців, здобувачів освіти й тих, хто досліджує проблематику публічного адміністрування та психології.

Президент Національної академії педагогічних наук України, академік НАН і НАПН України

В. Г. Кремень

ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

А

Адаптація — зумовленість ознак організму попередніми поколіннями його виду та їхніми умовами життя; втрата пристосовуваності. Протилежне — адаптація.

Абдикація — тип переходу до демократії, за якого відбувається швидка “добровільна” передача влади від старої до нової еліти — під тиском масових рухів чи певних очевидних провалів у внутрішній або зовнішній політиці, що роблять владу старої еліти повністю нелегітимною.

Аболіціонізм (лат. *abolito* — скасування, знищення) — суспільний рух, налаштований на припинення дії певного закону, на відміну або скасування якогось урядового рішення, на усунення когось з керівної державної посади.

Абсентеїзм — неучасть громадян у громадському й політичному житті, у заходах, спрямованих на реалізацію їхніх прав і свобод, зокрема ухиляння від участі у виборах.

Абсолют (лат. *absolutus* — довершений, безумовний, необмежений) — те, що ні від чого не залежить, безвідносне.

Абсолютна монополія — повний контроль з боку одного виробника або постачальника всього виробництва певного виду товарів або тієї чи іншої послуги.

Абсолютна перевага — досягнення підприємством, фірмою, окремою фізичною особою вищих показників результативності — економічної ефективності діяльності. Ця категорія привнесена Адамом Смітом (1723–1790), який доводив, що окремі країни в економічній діяльності повинні спеціалізуватись на тих виробництвах, де вони набувають абсолютної переваги.

Абсолютний — безумовний, необмежений, безвідносний.

Абсолютні безумовні права громадян — це права, якими особи користуються на свій розсуд, а суб'єкти виконавчої влади зобов'язані створювати умови і не заважати їх реалізації, охороняти і захищати їх.

Абсолютні обов'язки громадян — це обов'язки, які покладаються на кожного і не залежать від конкретних обставин.

Абстрагування — особливий метод розумової діяльності, що по-

лягає в спеціальному відволіканні від ряду властивостей і відношень явища, яке вивчається, з одночасним виділенням рис означеного предмета, які цікавлять дослідника; розумове виділення деяких елементів конкретної множини і відволікання їх від решти елементів даної множини.

Абстрактне мислення — один з видів людського мислення, який полягає в утворенні абстрактних понять і оперуванні ними.

Авантаж (фр. *avantage* — перевага) — сприятливі умови для певної дії, одержання позитивного результату, певних вигод у здійсненні підприємницьких операцій, угод.

Авантюра — 1) сумнівний захід, розрахований на випадковий успіх; 2) справа, що робиться без урахування реальних можливостей і приречена на провал.

Авантюризм політичний (фр. *aventure* — пригода) — політичні наміри і дії, що спираються на інтригу, обман чи на віру в щасливу долю та спрямовані на здійснення політичної мети без урахування політичних сил і можливостей, покладаючись на випадковий успіх.

Автаркія (грец. *autárkeia* — самодоволення, самозабезпечення) — незалежність від обставин зовнішнього світу або інших людей. Розуміється як створення замкненого самодостатнього національного господарства в межах окремої країни або групи країн, спрямованого на максимальне обмеження імпорту. Це стан економіки, за якого задоволення потреб споживачів

забезпечується виключно за рахунок національного виробництва, а обмін з іншими країнами практично відсутній; політика й ідеологія, спрямовані на відокремлення економіки однієї держави чи групи держав від економіки інших країн, що має на меті створення замкнутої системи господарювання, зорієнтованої на самозабезпечення; античний ідеал суспільного буття, що полягає в незалежності певного соціального утворення від зовнішнього світу, внутрішній завершеності його економічного і політичного ладу, морального стану, і є необхідною умовою для досягнення щастя, гармонії.

Автентичний (від грец. *authentilos* — справжній) — дійсний, рівнозначний, той, що ґрунтується на першоджерелі.

Автентичний текст — офіційний текст міжнародного акта, договору, підписаного уповноваженими представниками і скріпленого печатками відповідних держав.

Автобіографія — життєпис будь-якої особи, складений нею самою.

Автограф — 1) власноручний, зазвичай пам'ятний, підпис або напис; 2) власноручний авторський рукописний текст.

Автократичний керівник — керівник, орієнтований на роботу, яка для нього є первинною, тоді як людина — вторинною, він прагне досягти результату за будь-яку ціну, нехтуючи інтересами підлеглих і використовуючи примус, контроль, покарання.

Автоматизована система управління (АСУ) — ряд технологій виробництва, що дають змогу здійснювати управління роботою обладнання і контроль за роботою обладнання за допомогою ЕОМ.

Автоматизоване проектування — використання ЕОМ, засобів математичного забезпечення, автоматики і оргтехніки в проектуванні певних виробів, різних технічних пристроїв.

Автоматизоване робоче місце (АРМ) — сукупність інформаційних програмно-технічних ресурсів опрацювання даних, що забезпечують кінцевому користувачу автоматизацію управлінських функцій у конкретній предметній галузі. Створення АРМ передбачає, що основні операції з накопичення, зберігання і опрацювання інформації покладають на обчислювальну техніку, а користувач виконує частину ручних операцій і операцій, що вимагають творчого підходу у підготовці управлінських рішень. АРМ як інструмент раціоналізації та інтенсифікації управлінської діяльності створюється для забезпечення виконання певної групи функцій. Найпростішою функцією АРМ є інформаційно-довідкове обслуговування. АРМ можна розглядати як “архітектурні” елементи у створенні автоматизованих інформаційних технологій та систем.

Автономія — 1) свобода вибору при вирішенні питань про те, коли і як повинне вирішуватись поставлене завдання; 2) одна з характеристик привабливої роботи; 3) стадія

морального розвитку особистості, що характеризується її здатністю самостійно створювати або обирати моральні правила для свого життя та поведінки.

Авторитаризм — державно-політичний режим, стиль громадського життя, що характеризується зосередженням влади в руках однієї особи або окремої групи, обмеженням, звуженням політичних прав і свобод громадян і суспільно-політичних організацій, суворою регламентацією їхньої активності, різким обмеженням прерогатив і повноважень представницьких установ. А. — режим беззаперечного підпорядкування владі, жорсткого примушення до дотримуватися непопулярних законів і рішень. Якщо тоталітаризм є пануванням свавільного беззаконня, то А. — система жорстких законів, дотримання яких влада домагається силовими методами; це суспільний лад, де закон підпорядкований владі.

Авторитарна модель організації поведінки — вплив на поведінку співробітників та контроль за їхніми діями здійснюється шляхом реалізації влади осіб, наділених офіційними повноваженнями.

Авторитарна особистість — комплекс особистісних характеристик, що вміщує, з одного боку, змінні когнітивного стилю (ригідність, нетерпимість до невизначеності та когнітивної складності, догматизм), і соціально-політичні установки — з іншого (конформізм, консерватизм, етноцентризм, антидемократизм, упередженість до

меншин, расистські погляди); водночас люди цього типу найчастіше мають прямо-таки блискавичну реакцію, енергійні і розумні, рішуче переборюють труднощі.

Авторитарне лідерство — соціально-психологічна характеристика стилю керівництва та лідерства, особливостями якого є: жорстка централізація керівником (лідером) своїх управлінських функцій, зосередження в його руках усієї повноти влади, придушення ініціативи підлеглих, недопущення їх до вирішення найважливіших питань спільної діяльності, переважне використання наказів та розпоряджень, різних форм покарань для впливу на підлеглих.

Авторитарний — 1) заснований на беззаперечному підпорядкуванні влади, диктаторський; 2) прагне затвердити свою владу, авторитет; владний.

Авторитарний (директивний, вольовий) стиль керівництва — для нього характерне тверде одностороннє прийняття керівником всіх рішень, жорсткий тотальний контроль за виконанням рішень із погрозою покарання, відсутність інтересу до працівника як до особистості. За рахунок постійного контролю цей стиль управління забезпечує цілком прийнятні результати роботи (за непсихологічними критеріями: прибуток, продуктивність, якість продукції можуть бути високими), але недоліків більше, ніж переваг: висока ймовірність помилкових рішень; придушення ініціативи, творчості підлеглих,

уповільнення нововведень, застій, пасивність співробітників; незадоволеність людей своєю роботою, своїм положенням у колективі; несприятливий психологічний клімат, що зумовлює підвищене психологічно-стресове навантаження, шкідливий для психічного і фізичного здоров'я. А. (д., в.) с. к. доцільний і виправданий лише в критичних ситуаціях (аварії, бойові військові дії та ін.).

Авторитарний капіталізм — економічна система, за якої основні ресурси знаходяться у приватній власності, а економічні відносини і процеси в основному регулює держава.

Авторитарний режим — державна влада, яка не формується і контролюється народом, а здійснюється правлячою елітою, що не обмежує себе законами. Це також розуміється як: а) управління, здійснюване централізовано; б) влада однієї людини або групи людей.

Авторитарний стиль управління — стиль діяльності менеджера, в основі якого лежить абсолютизація принципу єдиноначальності й повне заперечення колегіальних (колективних) методів прийняття рішень.

Авторитет (лат. *autoritas* — вплив, влада) — вплив індивіда, заснований на займаній ним посаді; визнання за індивідом права на прийняття відповідального рішення в умовах спільної діяльності.

Авторитет посадової особи місцевого самоврядування — обов'язкове поєднання авторитету

її посади (офіційний, формальний, посадовий авторитет) з авторитетом її особистості (неофіційний, неформальний, особистісний авторитет). Посадова особа, покликана впливати на колектив очолюваного нею органу місцевого самоврядування та на жителів територіальної громади силою своєї особистості, зобов'язана бути носієм А.

Агресивність (від. фр. *agressif* – визивний, войовничий) – 1) ситуативний стан, що характеризується афективними спалахами гніву та імпульсивними проявами поведінки, спрямованими на об'єкт фрустрації, що став причиною конфлікту, і має такі складники: а) когнітивний, що забезпечує орієнтування суб'єкта в ситуації; б) емоційний, що виявляється в емоційних станах суб'єкта (гнів, ворожість тощо); в) вольовий, що забезпечує агресивно налаштованому суб'єкту досягнення його мети; 2) риса особистості, що спричиняє відносно стабільну схильність до агресії; може зумовлюватися несприятливим соціальним досвідом, вродженими диспозиціями, психопатологією тощо.

Адаптація (від лат. *adaptatio* – пристосування) – пристосування до змін внутрішнього та зовнішнього середовища, має біологічний і соціальний аспекти.

Адаптація персоналу – процес пристосування найнятого персоналу до традицій і норм колективу компанії; а також сукупність заходів, спрямованих на ліквідацію конфліктів і скорочення терміну

проходження цього процесу. А. п. – індикатор успішності або невдачі роботи з пошуку, добору і наймання персоналу.

Адаптація соціальна – 1) інтегративний показник стану людини, що відображає її можливості виконувати певні біосоціальні функції: адекватне сприйняття оточуючої дійсності і власного організму; адекватна система відношень і спілкування з оточуючими; здатність до праці, навчання, організації вільного часу та відпочинку; здатність до самообслуговування та взаємообслуговування в сім'ї та колективі; мінливість (адаптивність) поведінки відповідно до ролевих очікувань інших; 2) процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, що змінилося; результат цього процесу. А. с. має дві форми: активну, коли індивід прагне впливати на середовище для того, щоб змінити його (пристосувати) до своїх потреб, і пасивну, коли він не прагне до такого впливу та зміни.

Адміністративна майстерність посадової особи – здатність дотримуватись правил управлінської та організаційної культури, ефективно розпоряджатись часом, уміло передавати підлеглим свої розпорядження.

Адміністративна послуга – результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, який відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних